

İstanbul Marmara Surları ve Üzerinde Bulunan Limanlar

Yrd. Doç. Dr. Halûk ÇETİNKAYA

Özet

İstanbul'un kara surları mükemmelliğe erişirken deniz surları ihmal edilmiş ve inşaatları daha sonraki bir tarihte başlamıştır. Marmara surlarının uzunluğu 8,5 kilometreye varmıştır. 15. yüzyıl başı itibariyle de üzerinde 188 kule ve 13 kapı bulunur durumdaydı. Bu surlar 447 ve 1807 yılındaki doğal afetlerin ardından büyük çapta onarılmışlardır. İlk aşaması 1871 ikinci aşaması 1910'da olan Rumeli demiryolunun inşaatı sırasında surlarda büyük tahribat meydana gelmiştir. Marmara surlarındaki son yıkıcı faaliyet ise 1957-59 yılları arasındaki Sahil yolunun inşaatı olmuştur. Surlar boyunca bulunan antik limanlar defalarca isim değiştirmişlerdir. Bu limanlarla ilgili yeni bilgiler elde edilmesi, yapımları devam eden büyük altyapı çalışmaları sebebiyle mümkün olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, deniz surları, antik limanlar.

İstanbul Marmara Walls And Harbours On Them

Abstract

As the land walls reached perfection, sea walls were omitted and their construction started at a later date. The Marmara sea walls reach the length of 8.5 kilometres and by the beginning of the 15th century it had 188 towers and 13 gates. The walls were constantly restored between 447 and 1807 due to the destructive natural phenomena. A large portion of destruction was the result of the construction of the "Rumeli" railroad in 1871 and later 1910. The last major factor in the destruction of the Marmara sea walls is the construction of the coastal road between 1957-1959. The ancient harbours, which changed their names several times, can be studied more clearly due to on going infrastructural projects.

Key Words: Istanbul, sea walls, ancient harbours.

1- İstanbul'un Tarihi

Kısa bir süre önce başlayan büyük ölçekli altyapı çalışmaları sayesinde şehir ve tarihi hakkında daha önce bilinmeyen yeni veriler ortaya çıkmıştır. İstanbul'un en eski yerleşimleri tarih öncesi döneme ait olup çoğunluğu Anadolu yakasındadır. Bunlardan Fikirtepe kültürü adıyla anılanı sadece İstanbul'da değil ama tüm Marmara bölgesinin çanak-çömlekli en erken Neolitik (M.Ö. 8000-6000) topluluğunu oluşturmaktadır.¹

Avrupa yakası yerleşimleri içinde en önemli olanı bugünkü şehir merkezinden hayli uzakta olan Yarımburgaz mağarasıdır. M.Ö. 600.000 yılı civarında insanlarca yerleşilen bu mağara Yakın Doğu'daki en eski yerleşimlerinden birini oluşturmuştur.² Bahsi geçen bu mağaradaki insan yerleşimi binlerce yıl devam ettikten sonra Bizans döneminde de sürmüştü ancak Osmanlı döneminde kullanım dışı kalmıştır.³

¹ Mehmet Özdoğan, "Tarih Öncesi Dönemde İstanbul", *Semavi Eyice Armağanı-İstanbul Yazıları*, İstanbul 1992, s. 42.

² Ufuk Esin, "İstanbul'un En Eski Buluntu Yerleri ve Kültürleri", *Semavi Eyice Armağanı-İstanbul Yazıları*, İstanbul 1992, s. 68.

³ Mehmet Özdoğan, "Tarih öncesi çağlarda İstanbul", *Dünya Kenti İstanbul*, yay. Afife Batur, İstanbul 1996, s. 95.

Son Buzul Çağı'nın ardından bölgenin coğrafyasındaki son ve büyük ölçekli değişiklik yaklaşık olarak M.Ö. 8000 civarında olmuştur. Bu dönemde İstanbul'un kıyı şeridinin ana hatları bugün görülebildiği biçimiyle şekillenirken Yenikapı ile Yeşilköy arasındaki koylar alüvyonlarla dolmuştur.⁴

Marmaray kazıları sırasında Yenikapı'da M.Ö. 6. binde ahşap dikmeli, çamur sıvalı evlerden oluşan küçük bir yerleşimin varlığının tespit edilmesi daha önce bilinmemesi itibarıyla şehir tarihi açısından büyük önem arz etmektedir.⁵

M.Ö. 4000 ile 1000 yılları arasındaki dönemde Yakınoğu, Ege ve Anadolu'da gözlenen çok hızlı kültürel gelişimin İstanbul'daki Bakırköy (Ayamama) ve Sultanahmet (hipodrom) yerleşmelerini etkilediği görülür. Öte yandan M.Ö. 1000 civarında tüm Balkanları etkileyen göç dalgasının İstanbul'a eriştiği Silivri (Sülüklü mevki) ve Sultanahmet (İstanbul Arkeoloji müzeleri ek inşaat) yerleşimlerinden anlaşılmaktadır.⁶

İzleyen dönemde bugüne aktarılan geleneksel söyleneceye göre kent M.Ö. 660 civarında bugünkü Topkapı sarayı bölgesinde Byzantion adıyla kurulmuştur.⁷ Trak kökenli bir ad olan Byzas'ın kentin kurucusu olduğu düşünülmüştür.⁸ Daha önce de Balkanlar ve Güneydoğu Avrupa'dan gelen Frig ve Bithyn gibi Trak kavimleri sırasıyla M.Ö. 1200 ve M.Ö. 700'lerde Anadolu'ya yerleşmişlerdir.⁹

Byzantion adıyla anılan yerleşmeyi de olasılıkla Traklar kurmuşlardır. Öte yandan antik bir kaynağa göre Khalkedon (Kadıköy)'un kuruluşundan onyediy yıl sonra bu yerleşim Megara'lılarca kurulmuştur.¹⁰ Khalkedon'un kuruluş tarihi olarak antik çağ yazarlarınca M.Ö. 685 verildiğinden¹¹ Byzantion'un da M.Ö. 658 civarında kurulmuş olması gerekmektedir.

Kentin bu geleneksel kuruluş tarihi M.Ö. 660 yılı civarı olarak düşünülmektedir.¹²

Byzantion kentinin varlığına işaret eden buluntular içinde en erken tarihli olan arkeolojik kalıntılar Sarayburnu bölgesinde ve moloz toprağı içerisinde bulunmuş olan Proto-Korinth (M.Ö. 7. yy) çanak çömlek kırıklarıdır.¹³

1. Darius komutasındaki Persler tarafından M.Ö. 512 tarihinde kent istila edilmiştir.¹⁴

Byzantion kenti ekonomisinin önemli bir bölümünü balıkçılık oluşturuyordu.¹⁵ M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda konumu sebebiyle ticaretten çok büyük gelirler elde etmiş olan kent, bu sayede Yunan şehir devletlerinin iç mücadeleleri sırasında vergi ödeyerek işgalden kurtulmuştur.¹⁶

M.Ö. 400 yılında Pers devletinin iç çatışmalarında paralı asker olarak yer almış ve evlerine dönen Yunan ordusunun komutanlarından Ksenophon, Byzantion şehrinde askerlerinin başlarından geçenleri anlatırken disiplini sağlamak amacıyla orduyu Thrakion adlı meydana düzene soktuklarını bildirmektedir.¹⁷

M.Ö. 4. yüzyılın ikinci yarısında Khalkedon'un işgali ve Selymbria ile siyasi açıdan birleşme anlaşması sonucunda Byzantion şehir devletinin sınırları Makedonya krallığı sınırlarına kadar ulaşmıştır. Başlangıçta dostça olan ilişkiler zamanla bozulmuş 2. Philippos M.Ö. 340-339 yıllarında

⁴ Sırrı Erinç, "İstanbul Boğazı ve Çevresi. Doğal Ortam: Etkiler ve Olanaklar", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sayı: 20-21 (1974-77), s. 10.

⁵ Zeynep Kızıltan, "Marmaray Projesi ve İstanbul'un Gün Işığında Çıkan 8000 Yılı", *Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı: Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları*, İstanbul 2007, s. 18.

⁶ Özdoğan, "Tarih Öncesi Çağlarda İstanbul", a.g.e, İstanbul 1996, s. 100.

⁷ Doğan Kuban, "Bizantion", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. II, İstanbul 1994, s. 258.

⁸ Oğuz Tekin, *Eskiçağda İstanbul*, İstanbul 2005, 3. baskı, s. 5.

⁹ Afif Erzen, *İlkçağ Tarihinde Trakya: Başlangıçtan Roma Çağı'na Kadar*, İstanbul 1994, s. 75.

¹⁰ Herodotus, *Herodot Tarihi*, çev. Müntekim Ökmen, 3. baskı, İstanbul 1993, IV. 144.

¹¹ Plinius, *Naturalis Historia*, tr. H.R. Rackham, London 1958, V. 42.

¹² Kuban, "Bizantion", a.g.e., s. 258.

¹³ Aziz Ogan, "1937 Yılında TTK Tarafından Yapılan Topkapı Sarayı Hafriyatı" *Belleten 4* (1940), s. 318-327.

¹⁴ Wolfgang Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. Yüzyılın Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul*, çev. Ülker Sayın, İstanbul 2001, s. 16.

¹⁵ Strabon, *Geographika*, çev. Horace L. Jones, London 1917, VII. 6.2.

¹⁶ Wolfgang Müller-Wiener, *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı*, çev. Erol Özek, İstanbul 1998, s. 3.

¹⁷ Ksenophon, *Anabasis-Onbinlerin Dönüşü*, çev. Tanju Gökçöl, 2. baskı, İstanbul 1998, VI, 24.

kenti kuşatmış ama geri çekilmek zorunda kalmıştır.¹⁸

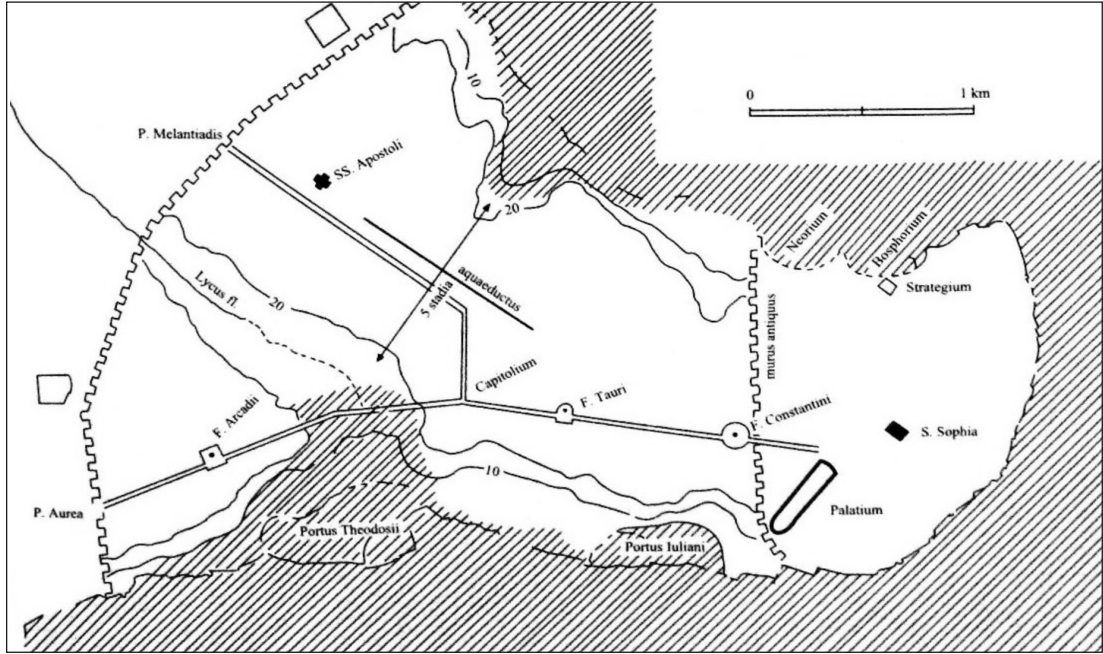
Yaptıkları göç ile tüm Yunan dünyasındaki dengeleri değiştiren Keltler, M.Ö. 278/277'de Byzantion'a biri Leonnorios diğeri Luturios komutasında iki grup olarak varmış, yardımlarına ihtiyaç duyan Bithynia kralı 1. Nikomedes'le yaptıkları anlaşma uyarınca kenti yağmalamadan Bithynia kentleri dışında ele geçirilecek kentleri yağmalama sözü verilerek Anadolu topraklarına geçmişlerdir.¹⁹

M. Ö. 146'dan itibaren Roma'ya bağlanan kent, M.Ö. 74 tarihinde Bithynia eyaletine dahil edilmiştir.²⁰

Roma idaresindeki kentte imar faaliyetleri sonucunda çok sayıda tapınak, meydan ve su tesisi oluşturulmuştur. Roma imparatorluk tahtı için mücadele eden komutanlardan Septimius Severus tarafından 193 yılından itibaren iki yıl muhasara edilen kent açlıktan 195 yılında teslim olmuştur.²¹

Şehir 3. yüzyıl ortalarından itibaren Got akınlarına maruz kalmış, kısmen tahrip edilmiş ve Gotlar nihayet 269/270'de 2. Klaudius tarafından yenilmiş ve bir tehdit olmaktan çıkmışlardır.²²

Uzun taht mücadelesinin ardından tek hükümdar olan 1. Konstantinus şehri 4 kısım 326'da yeni başkent olarak seçmiş ve şehrin yeni başkent olarak resmi açılışı 11 mayıs 330'da olmuştur.²³

Çizim 1 Mango'ya göre 4. yüzyıldaki olası görünüm.

2-Surlar

Şehrin savunmasında çok önemli rol oynamış olan surların kara bölümü yüzyıllar içinde mükemmelliğe erişmişken deniz tarafı surları aynı oranda önemsenmemiş ve yapıları daha geç dönemlerde başlamıştır.

¹⁸ Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. Yüzyılın Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul*, s. 16-17.

¹⁹ Stephen Mitchell, *Anatolia: Land, Men, And Gods in Asia Minor. The Celts And The Impact Of Roman Rule*, vol. I, Oxford 1995, s. 15-16.

²⁰ Wolfgang Müller-Wiener, a.g.e, s. 18.

²¹ Müller-Wiener, a.g.e., s. 19.

²² Tekin, a.g.e, s. 35.

²³ Jacob Burckhardt, *The Age of Constantine the Great*, tr. Moses Hadas, New York 1989, s. 347-348.

2.1- Kara Surları

Byzantion kentinin başlanıcından hemen sonra surlara sahip olduğu düşünülmektedir.

M.Ö. 400 yılında paralı asker olarak gittikleri Persia'dan dönen Atinalı askerler arasında yer alan komutanlardan Ksenophon'un bildirdiğine göre bir anlaşmazlık sonucu askerlerinin kent surlarını aşarak içeri girdiklerini bildirmektedir.²⁴

195 yılında şehri ele geçiren Septimius Severus kendisine karşı koyduğu için şehir halkını cezalandırmış ancak şehri savunmasız bırakmamak için şehrin surlarını onartmıştır.²⁵

258-269 yılları arasında Got akınları sırasında zarar gören surlar hem bu tarihlerde hem de 285-289 yılları arasında tamir edilmişler bu sayede şehir ve halkı zarar görmeden kalabilmişlerdir.²⁶

Şehrin yeni başkent olmasının ardından efsanevi kurucu Byzas zamanından var olduğu düşünülen surlar 328 yılında imparator 1. Konstantinus tarafından genişletilmiştir.²⁷ 1. Konstantinus devri surlarının sınırları kesin olarak bilinmemekle beraber Samatya'da bugün Cerrahpaşa hastanesinin olduğu noktada bir yerde 1509'a kadar varlığını sürdürmüş olan İsa kapısı ya da Ese kapısı adıyla anılan noktada sonlandıkları düşünülmüştür.²⁸

Öte yandan hiç iz bırakmadan yok oldukları düşünülen 1.Konstantinus surlarına ait bir kısım yakın tarihlerde Yenikapı'da yapılmış olan Marmaray kazıları sırasında bulunmuştur.²⁹

Kara surlarının bugün de görülebilen büyük kısmı 2. Theodosius tarafından 412-414 tarihleri arasında yapılmıştır.³⁰

2.2- Deniz Surları

Yaklaşık 8,5 kilometre uzunluğundaki surların üzerinde 15. yüzyıl başları itibariyle 188 kule ve 13 kapı bulunmaktaydı.³¹

Her ne kadar şehrin en erken dönemlerinden itibaren deniz tarafında surların bulunduğu bazı araştırmacılarca iddia edilmişse de³² olasılıkla tehlikenin kara tarafından beklenmesi ve kuvvetli akıntılar ve rüzgarların kıyıları çıkarma yapmayı güçleştirmesi sebebiyle deniz tarafına uzunca süre sur yapılmamıştır.

Deniz kıyısında sur bulunmadığına dair eldeki en erken bilgi M.Ö. 400 yılına aittir. Atinalı askerler kent surlarından bir komutanın girişini sur tarafını tutmak suretiyle önlediklerinden Spartalı komutan Anaxibius, bulduğu bir kayıkla sur bulunmayan deniz kıyısından şehre tekrar girebilmiştir.³³

Deniz surlarının 1. Konstantinus tarafından yaptırıldığı iddia edilmişse de³⁴ bu surların inşaatının 439'da olduğu genel kabul edilen görüştür.³⁵

2.3- Deniz Surlarındaki Tahribata Sebep Veren Olaylar Ve Onarımlar

Surlar inşa edilmelerinden kısa bir süre sonra 447 yılındaki depremde hasar görmüş ve onarılmışlardır.³⁶ Bu onarıma ait tamir kitabesi 19. yüzyılın ortalarında Yenikapı civarında görülebilirken daha sonra kaybolmuştur.³⁷

²⁴ Ksenophon, a.g.e, VII, 1.

²⁵ Kuban, "Bizantion", a.g.e, s. 259.

²⁶ Mülller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. Yüzyılın Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul*, s. 18.

²⁷ *Chronicon Paschale 284-628 A.D.*, tr. Michael Whitby-Mary Whitby, Liverpool 2007, Olympiad 277.

²⁸ Semavi Eyice, "İlk Kuruluşta Türk Devrinin Başlarına İstanbul", *İstanbul Armağanı I Fetih ve Fatih*, yay. Mustafa Armağan, İstanbul 1995, s. 15.

²⁹ M. Metin Gökçay, "Yenikapı Kazılarında Ortaya Çıkarılan Mimari Buluntular", *Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı: Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları*, İstanbul 2007, s. 172.

³⁰ Clive Foss-David Winfield, *Byzantine Fortifications*, Praetoria 1986, s. 42.

³¹ Bryon Tsangadas, *The Fortifications and Defense of Constantinople*, New York 1980, s. 48.

³² Feridun Dirimtekin, *Fetihten Önce Marmara Surları*, İstanbul 1953, s. 1.

³³ Ksenophon, a.g.e, VII, 1.

³⁴ Edwin A. Grosvenor, *Constantinople*, vol. I, London 1895, s. 561.

³⁵ Cyril Mango, "Constantinople, Monuments of: Walls", *The Oxford dictionary of Byzantium*, vol I, New York-Oxford 1991, s. 519.

³⁶ Alexander van Millingen, *The Walls Of The City And Adjoining Historical Sites*, London 1899, s. 180.

³⁷ Patriarch Constantius, *Constantiniade ou Description de Constantinople Ancienne et Moderne*, İstanbul 1846, s. 21.

542,554 ve 557 tarihlerinde olan depremler şehrin büyük bölümüne hasar verdikleri gibi surlarda da yıkıcı olmuşlardır.³⁸

669 ve 675 tarihli Arap kuşatmalarında büyük donanmaların kullanılmış olması sebebiyle deniz surlarına hasar verilmiş olması hemen hemen kesindir.³⁹

7. yüzyıl sonu ve 8. yüzyıl başında imparator 3. Tiberios ve 3. Leon yaklaşan Arap tehlikesine karşı surları onartmıştır.⁴⁰

717-718 tarihlerinde şehri kuşatan Arap kuvvetlerine karşı savunmayı artırmak amacıyla sur savunmasının zayıf olduğu yerlerde güçlendirmeler yapılmıştır.⁴¹

740 yılında meydana gelen deprem sonucunda surun bazı kısımları ve kulelerinin çöktüğü tamir kitabelerinden anlaşılmaktadır.⁴²

763 yılının kışı kutup soğuklarını getirmiş, Karadeniz kıyısında metrelerce genişliğinde bir alan donmuş ayrıca kopup gelen buz kütleleri surlara hasar vermişlerdir.⁴³

Deniz surlarındaki en kapsamlı tamiratlar surlar üzerinde bulunan kitabelerden de anlaşıldığı gibi imparator 2. Mikhail ve oğlu Theophilus dönemlerinde ağırlıklı olarak 829-842 yılları arasında yapılmıştır.⁴⁴

1024 yılındaki bir yangın sonucunda zarar gören Ahırkapı civarındaki kule ve surların tamiri imparator 2. Basileios tarafından yaptırılmıştır.⁴⁵

11. yüzyılda Mangana bölgesinde surların denizle birleştiği noktada bir kumsal oluşması sebebiyle surların ileri alındığı ileri sürülmüştür.⁴⁶

1164 tarihinde Narlıkapı ve civarında surda bulunan kitabeden anlaşıldığına göre bir tamirat yapılmıştır.⁴⁷

1261 yılında kentin 4. Haçlı kuvvetlerinden geri alınmasından sonra başa geçen imparator 8. Mikhail deniz surlarında tamiratlar yaptırıp denizin doldurulmasıyla oluşan ve çıkarma amacıyla kullanabilecek bölümlere bir ön sur yapmayı planlamış ama bu fikrini hayata geçirememiştir.⁴⁸

1308 yılında surların uzun süredir tamir görmemiş kısımlarında büyük bir tamirat çalışması yapılmıştır.⁴⁹

1332 yılının 12 şubatında çok büyük bir fırtına Marmara surlarında çok büyük bir tahribata yol açmış, deniz surlarını yıkıp iç bölümlere kadar girmiştir.⁵⁰

1351 yılına ait tarihi belgeler önemli bir ayrıntıyı gün ışığına çıkarmıştır. Buna göre Cenova'dan bir saldırı bekleyen Bizans imparatoru 6. İoannes Kantakuzenos surların yükseltilmesini ve bunların önüne inşa edilmiş evlerin yıkılmasını emretmiştir.⁵¹ Bundan hareketle zaman zaman

surların denizle birleştiği noktanın dolmasıyla oluşan alanda gecekondu türü evler yapıldığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı fethinin hemen öncesinde yapılan iki tamirat önemlidir. Bunlardan ilki fetihten sonra bir süre Osmanlı hizmetinde bulunmuş olan çevirmen Lukas Notaras tarafından yaptırılan ve

³⁸ Tsangadas, a.g.e., s. 61.

³⁹ Necdet Öztürk, "Fetih Öncesi İstanbul Kuşatmaları", *İstanbul Armağanı I Fetih ve Fatih*, yay. Mustafa Armağan, İstanbul 1995, s. 39.

⁴⁰ Dirimtekin, a.g.e., s. 2-3.

⁴¹ Wolfgang Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. Yüzyılın Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul*, çev. Ülker Sayın, İstanbul 2001, s. 312.

⁴² Bryon Tsangadas, *The Fortifications and Defense of Constantinople*, New York 1980, s. 62.

⁴³ Millingen, a.g.e., s. 181.

⁴⁴ Clive Foss-David Winfield, *Byzantine Fortifications*, Praetoria 1986, s. 70.

⁴⁵ Wolfgang Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. Yüzyılın Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul*, çev. Ülker Sayın, İstanbul 2001, s. 314.

⁴⁶ Semavi Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul*, İstanbul 2006, s. 44.

⁴⁷ Foss, Winfield, a.g.e., s. 71.

⁴⁸ Müller-Wiener, a.g.e., s. 314.

⁴⁹ Foss, Winfield, a.g.e., s. 72.

⁵⁰ Millingen, a.g.e., s. 190.

⁵¹ Millingen, a.g.e., s. 190.

Ahırkapı ile Çatladıkapı arasındaki bir kitabeyle belgelenen sur onarımıdır. Diğeri ise Sırp despotu George Brankoviç tarafından yaptırılan bir kule onarımını anlatan ve Kumkapı ile Yenikapı arasında bulunan 1448 tarihli bir kitabeden öğrenilmektedir.⁵²

Osmanlı fethinin ardından 1462'de Kadırga limanının inşası sırasında surlar, kuleler eklenecek sağlamaştırılmışlardır.⁵³

1558 tarihli bir emirnameyle 1. Süleyman surların yakınına yapılacak evlerin en yakın 3 m. mesafede olması gerektiğini ilan etmiştir.⁵⁴ Ancak buna rağmen ev inşaatlarının surlara bitişik hatta üzerinde yapılmaya devam ettiği görülmüştür.

1635'de 4. Mehmet'in saltanatı sırasında sur duvarları tamir edilmiş, içerden ve dışarıdan beyaza boyanmıştır.⁵⁵

Daha önce Bizans döneminde rastlandığı gibi surların önünde zamanla toprak birikmesiyle oluşan alanlarda yapılmış olan evler 1655'de olası bir Venedik saldırısı sebebiyle yıktırılır ve surlar daha görkemli görünmelerini sağlamak amacıyla beyaza boyanmıştır.⁵⁶

1656'da dokuz ay boyunca İstanbul'da kalmış olan Fransız bir gezgin sur boyunca özellikle küçük koylarda iskele ve merdiven girişlerinin olduğu yerlerde, yer yer 50 adıma kadar bir dolgunun olduğunu bildirmiştir.⁵⁷

Sur civarına ev yapımına ilişkin başka bir emirname 1718/1719 tarihli olup bu sefer evlerin surlardan yaklaşık 4 m. mesafede olması gerektiği bildirilmiştir.⁵⁸

1722/1723'de Yalı Köşkü ve Narlıkapı arasındaki surlar yeniden inşa edilmiştir.⁵⁹

1766'da meydana gelen bir deprem sonucunda Yedikule'nin üç kulesi çökerken olasılıkla sahil surları da hasar görmüş ve onarılmışlardır.⁶⁰

1776'da surların Kumkapı, 1783'de de Bahçekapı kesiminde onarımlar yapılmıştır.⁶¹

1807'de İngiliz tehdidine karşı surlar onarılırken⁶², 1871'de Rumeli demiryolu inşaatı sırasında Çatladıkapı, Kumkapı, Yenikapı ve Davutpaşa'da surların bir kısmı yıkılmıştır. Bu yıkım 1910 civarında ikinci ray hattı inşa edilirken de devam etmiştir. Son olarak 1913/1914'te Samatya kapısı yıkılmıştır.⁶³

Yakın tarihte surlar ve kapılarındaki en büyük tahribat Sirkeci-Florya sahil yolunun inşaatı sırasında 1957-1959 yılları arasında meydana gelmiştir.⁶⁴

2.3.1- İulianus-Sophia-Kontoskalion Limanı (Çizim2)

Şehrin güney kısmındaki en erken liman, olasılıkla aynı yerde bulunan, daha erken döneme ait bir iskelenin bulunduğu, doğal bir koyun genişletilmesi ve düzenlemesi biçiminde imparator İulianus zamanında, onun adıyla anılarak yapılmıştır. İmparatorun 362 tarihinde yapı işlerini kolaylaştırıcı bir yasa çıkarması, ertesi yıl öldüğü düşünülürse limanın da inşa tarihi olmalıdır.⁶⁵ Bu limana sütunlu bir caddeyle gelinmesini sağlamak için bunun inşaatını yaptıran da yine aynı imparator olmuştur.⁶⁶

⁵² Millingen, a.g.e., s. 192-193.

⁵³ Wolfgang Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. yüzyılın başlarına kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul*, çev. Ülker Sayın, İstanbul 2001, s. 316.

⁵⁴ Ahmed Refik, *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı (1495-1591)*, İstanbul 1988, s. 58-59.

⁵⁵ P. Gugas İncicyan, *18. Asırda İstanbul*, çev. Hrand Andreasyan, İstanbul 1976, s. 6.

⁵⁶ İncicyan, a.g.e., s. 6.

⁵⁷ Jean Thevenot, *Thevenot Seyahatnamesi*, çev. Ali Berktaş, İstanbul 2009, s. 47.

⁵⁸ Ahmed Refik, a.g.e., s. 67-68.

⁵⁹ Müller-Wiener, a.g.e., s. 318.

⁶⁰ C.C. Carbognano, *18.yüzyılın sonunda İstanbul*, çev. Erendiz Özbayoğlu, İstanbul 1993, s. 40.

⁶¹ Wolfgang Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. Yüzyılın Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul*, çev. Ülker Sayın, İstanbul 2001, s. 318.

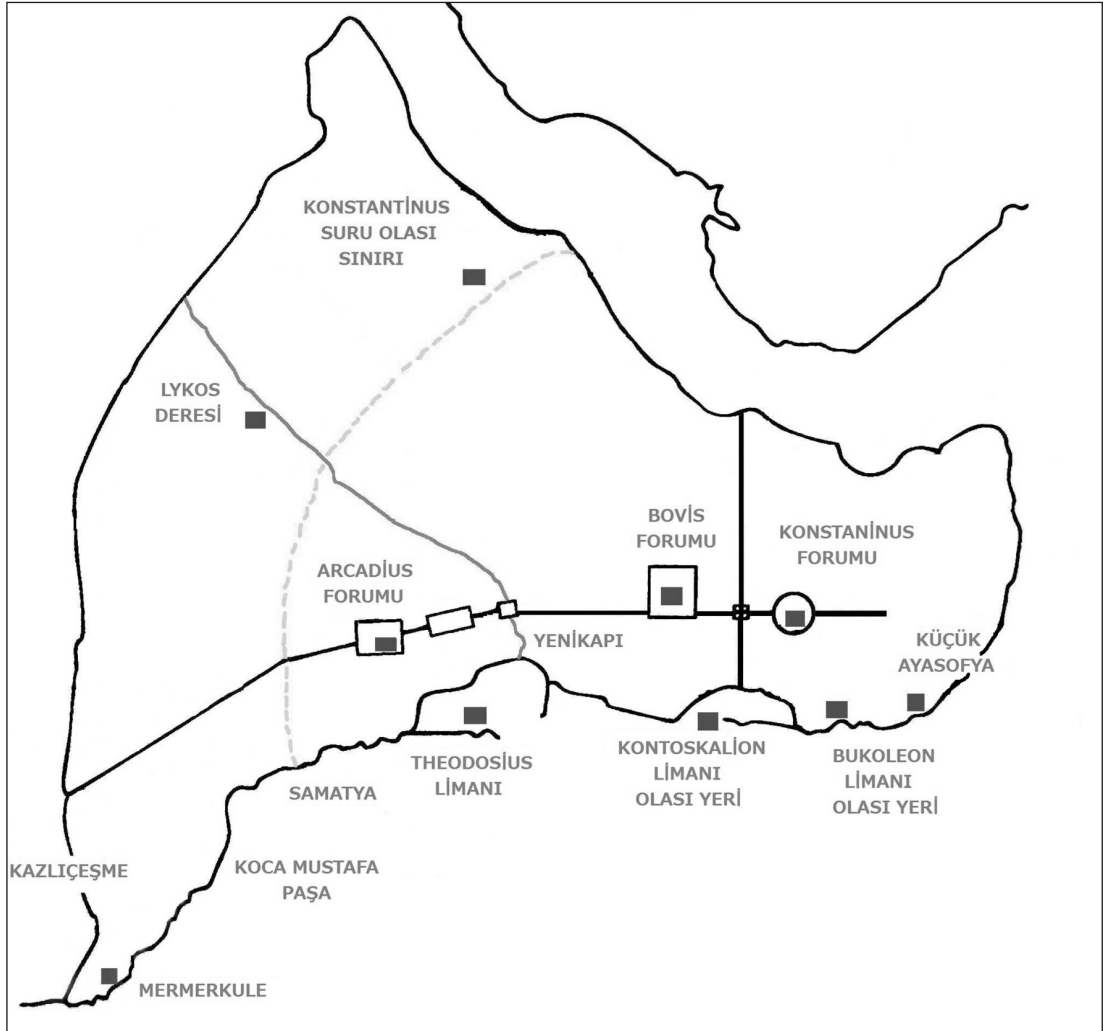
⁶² Müller-Wiener, a.g.e., s. 318

⁶³ Müller-Wiener, a.g.e., s. 318

⁶⁴ Sirkeci-Florya sahil yolu", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. VII, İstanbul 1994, s. 12-13.

⁶⁵ Nezahat Baydur, *İmparator İulianus*, İstanbul 1982, s. 92-93.

⁶⁶ Baydur, a.g.e., s. 92.

Çizim 2: Magdalino temel alınarak oluşturulan 1000 yılı civarı haritası

Şehrin kuruluşundan yaklaşık bir asır sonra, güney sahilleri boyunca iki liman inşa edilmesinin, bu tarih itibarıyla artan nüfus sebebiyle olduğu ileri sürülmüştür.⁶⁷

465'de geçirdiği büyük yangının ardından imparator Anastasius döneminde (hd 491-518) limanın içi derinleştirilip genişletilirken bir de mendirek eklenmiştir.⁶⁸

518) limanın içi derinleştirilip genişletilirken bir de mendirek eklenmiştir.⁶⁹

İulianus limanının batısında 425 yılı itibarıyla Kainopolis adlı ve denizin doldurulmasıyla oluşturulmuş bir mahallenin varlığı bilinmektedir.⁷⁰

560'da meydana gelen yangın büyük hasar vermiştir.⁷¹

561'de geçirdiği bir başka yangının ardından tahrip olan liman, bu kez imparator 2. İustinos (hd 565-578) tarafından yenilenmiş ve bundan sonra eşinin adı olan Sophia limanı olarak anılmaya başlanmıştır. İulianos ve Sophia limanları aynıdır.⁷²

⁶⁷ Cyril Mango, *Le Developpement Urbain de Constantinople (IVe-VIIe Siecles)*, 2. ed. Paris 1990, s. 37-38.

⁶⁸ Wolfgang Müller-Wiener, *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul limanı*, çev. Erol Özbek, İstanbul 1998, s. 8.

⁶⁹ Müller-Wiener, a.g.e., s. 8.

⁷⁰ Mango, a.g.e., s. 17-18.

⁷¹ Alfons Maria Schneider, "Brände in Konstantinopel", *Byzantinische Zeitschrift* 41 (1941), s. 385.

⁷² Albrecht Berger, *Untersuchungen zu den Patria Konstantinopoleos*, Bonn 1988, s. 568-570.

Olasılıkla bu dönemde İulianos limanının dolan zemini sebebiyle taraklanması gerekmiştir.⁷³

2. İustinos'un imparator olmadan önce de eşi Sophia ile oturdukları saraylarının, biri Başmelek Mikhaile diğeri ise Azize Thekla'ya ithaf edilmiş iki kiliseyi yaptırdıkları ya da onarttıkları bilinen yapıların da bu liman yakınında olduğu bilinmektedir.⁷⁴

698 yılında Sirkeci yakınlarında olduğu düşünülen Neorion limanının dolan zemininin taraklanması burada artan ihtiyaca işaret etmektedir. Bu işlemin hemen ardından ortaya çıkan veba salgını halk arasında bu taramaya bağlanmış ve uğursuzluk olarak addedilmiştir.⁷⁵

İulianus limanı 8.-9. yüzyıllarda toptan ticaret yapılan esas liman halini almıştır.⁷⁶

Bu limanın daha sonraları Kontoskalion adıyla kullanıldığı ve olasılıkla Bizans donanma ülerinden biri olduğu düşünülmektedir.⁷⁷ Kontoskalion limanının 1261'de şehrin tekrar Bizans'ın eline geçmesinden sonra imparator 8. Mikhaile Palaiologos (hd. 1259-1282) tarafından Bizans'ın ana donanma üssü haline getirildiği bilinmektedir.⁷⁸

1462 yılında Osmanlı donanmasının kullanımı amacıyla artık Kadırğa limanı adıyla bu limanda yenileştirme çalışmaları yapılmıştır. Bu liman 16. yüzyıl sonunda yaydığı kötü kokulardan etkilenen, bu bölgede sarayı olması sebebiyle sadrazam Sokollu Mehmed Paşa tarafından doldurtulmuştur.⁷⁹

1660 yılı itibariyle liman tamamen dolmuş ve burada yaptıkları derme çatma kulübelerde Çingeneler yaşamaya başlamışlardı.⁸⁰

Limanda bu dönemde yapılan düzenlemede eklenen mendirek 1819 yılındaki bir yangın sonucunda ortaya çıkmıştır.⁸¹ Kumkapı sahilinin 20. yüzyıl başında denizin içinde, çok büyük boyutlu kayalardan yapılmış olan mendireği hâlâ görülebilir durumdaydı.

2.3.2- Theodosius Limanı

İmparator 1. Theodosius tarafından 4. yüzyılın sonunda derince girinti yapan bir koyda Lykos deresinin denize döküldüğü noktada yeni bir liman oluşturulmuş, bu liman imparatorun adıyla anılır olmuştu.⁸² Bugün itibariyle her ne kadar limanda arkeolojik kazılar yapılmaktaysa da sınırları henüz bilinmemektedir.

Bu limanın yakınlarında erken dönemlerde var oldukları bilinen iki tahıl ambarından (horrea Alexandrina ve horreum Theodosianum) sadece birinin adının Lamia olarak değiştirilmiş haliyle 10. yüzyılda da varlığını sürdürdüğü kaynaklardan öğrenilmektedir.⁸³

Limanın 10. yüzyıl itibariyle büyük kısmının dolduğu ancak 13. yüzyılda en azından kısmen kullanılmakta olduğu iddia edilmiştir.⁸⁴

Öte yandan Theodosius limanının kullanımı son yapılan kazılarda bulunan gemilerden anlaşıldığı kadarıyla 11. yüzyıla kadar devam etmiştir. 12. yüzyıldan sonra terk edilen liman, moloz dökme yeri olmuştur.⁸⁵

Ortaçağ seyahatçilerinin bir kısmı tarafından görüldüğü söylenen insan kemik yığını da dolmuş olan bu limanda görülebilir durumdaydı. Şehir içinde ve dışında mezarlıkların bulunmasına karşın burada insan kemiklerinin görülebilir olmasını açıklamada yardımcı olabilecek en iyi teori 1182 yılında şehirde yaşayan Latinlere karşı yapılan kıyım sonrasında onların gömülmeyip ceset-

⁷³ Albrecht Berger, "Der Langa bostanı in Istanbul", *Istanbul Mitteilungen* 43 (1993), s. 469.

⁷⁴ Paul Magdalino, "Maritime neighborhoods of Constantinople", *Dumbarton Oaks Papers* 54 (2000), s. 213.

⁷⁵ Magdalino, a.g.e., s. 218.

⁷⁶ Magdalino, a.g.e., s. 212.

⁷⁷ Wolfgang Müller-Wiener, *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul limanı*, çev. Erol Özbek, İstanbul 1998, s. 9.

⁷⁸ Müller-Wiener, a.g.e., s. 30.

⁷⁹ Wolfgang Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. Yüzyılın Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul*, çev. Ülker Sayın, İstanbul 2001, s. 316.

⁸⁰ İncicyan, a.g.e., s. 8.

⁸¹ Nur Akın, "Kumkapı", *Dünden bugüne İstanbul ansiklopedisi*, c. V, İstanbul 1994, s. 120.

⁸² Wolfgang Müller-Wiener, *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı*, çev. Erol Özbek, İstanbul 1998, s. 8.

⁸³ Paul Magdalino, "Maritime neighborhoods of Constantinople", *Dumbarton Oaks Papers* 54 (2000), s. 213.

⁸⁴ Cyril Mango, "The shoreline of Constantinople in the fourth century", *Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and everyday life papers from the International Workshop held at Boğaziçi University, Istanbul, 7-10 April 1999*, Leiden 2001, s. 25.

⁸⁵ Sait Başaran, "Demirden yollar ve Marmara kıyısında eski bir liman", *Yenikapı'nın eski gemileri*, c. I, İstanbul 2007, s. 21.

lerinin topluca atılmaları olabilir.⁸⁶

Bu limana önceleri Eleutheron limanı dendiği iddiası 16. yüzyılın ilk yarısında burada bulunmuş bir Fransız'ın yararlandığı kaynakların yanlış yönlendirmesi sebebiyle olmuştur. Gylles burada bulunduğu dönemde edindiği bilgilerden hareketle bu limanın Langa bostanında olduğunu bildiren kişi olmuştur.⁸⁷

2.3.3- Eleutherios-Kaisarios Limanı

Bugün itibariyle Eleutherios limanının ve aynı adlı sarayın Theodosius limanının daha doğusunda olduğu şeklindeki görüş dönemin kaynaklarının iyi incelenmesi sebebiyle kabul edilebilir bir görüştür.⁸⁸

Bu limanı yaptırdığı düşünülen Eleutherios'un bir elinde mala ve sırtında sepet ile tasvir edildiği bir heykelinin bulunduğu, ve bunun da liman inşa eden birini tasvir etmenin doğru bir yolu olduğu bildirilmiştir.⁸⁹

Eleutherios limanı Theodosius forumunun inşaatından çıkan molozların dökülmesi sebebiyle dolmuştur.⁹⁰

Bu liman yakınında imparatoriçe Pulcheria ve asil bir hanım olan Arcadia'nın 5. yüzyılda konutlarının olduğu ve bunlardan Arcadia'nın evinin 8. yüzyıl sonunda bu bölgeyi çok seven imparatoriçe İrene'nin sarayı ile komşu olduğu düşünülmektedir.⁹¹

Eleutherios limanı olasılıkla Orta çağdan itibaren Kaisarios limanı adıyla anılmaya başlanmıştır.⁹²

2.4.1- Boukoleon Limanı

Varlığı kaynaklardan bilinen ama kesin yeri tespit edilemeyen bu limanın Theodosius ve Kostoskalion limanlarının doğusunda, Büyük Saray'la doğrudan bağlantılı olduğu bilinmektedir.

Bölgede 5. yüzyıl itibariyle imparator 2. Theodosius tarafından inşa ettirildiği bilinen bir saray vardır. Ancak bu saraya ilişkin sonraki dönemlerde bir bahis yokken 10. yüzyılın üçüncü çeyreğinde inşa edilen yeni saray kaynaklardan bilinmektedir.⁹³

Bu saray ve limanından en erken bahseden 10. yüzyıla ait bir kaynak olan imparator Konstantinus Porphyrogenitus'un *Törenler* kitabıdır.⁹⁴

Limanın kuzeyinde, Büyük Saray'ın bir parçası olan ve İustinianos evi adıyla anılan, terası ve yanındaki kalıntılarla bir topluluk oluşturan yapı bulunmaktadır. Bu bölümün inşaatının adıyla örtüşmediği ve surlarda 9. yüzyılda yapılan onarımlar sırasında yenilendiği düşünülmektedir.⁹⁵

12. yüzyılda yazdığı tarihinde Anna Komnena mermerle kaplı bu limana adını verenin büyük bir sığır ve aslan heykel grubu olduğunu, bunlardan dolayı da sadece bu küçük limanın değil ama sarayın da bu adla anıldığını belirtmiştir.⁹⁶

Bahsedilen heykel grubundan ayrı olarak bir balkonun kenarlarında yer alan mermer aslan heykelleri ve bunların üzerinde bulunduğu balkonun arka tarafındaki üç kemerli açıklık 18. ve 19. yüzyıl seyyah ve araştırmacılarınca da görülmüştür. Bu üç kemerli düzenleme 1850 yılı itibariyle hâlâ görünür durumdaydı.

⁸⁶ Paul Magdalino, "Constantinopolitana", *Aetos: Studies in Honour of Cyril Mango Presented to Him on April 14 1998*, eds. Ihor Sevcenko-Irmgard Hutter, Stuttgart 1998, s. 230-232.

⁸⁷ Petrus Gyllius, *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, çev. Erendiz Özbayoğlu, İstanbul 1997, s. 189.

⁸⁸ Albrecht Berger, *Untersuchungen zu den Patria Konstantinopoleos*, Bonn 1988, s. 581-582.

⁸⁹ Alexander van Millingen, *The walls of the City and adjoining historical sites*, London 1899, s. 297.

⁹⁰ Paul Magdalino, "Maritime neighborhoods of Constantinople", *Dumbarton Oaks Papers 54 (2000)*, s. 216.

⁹¹ Magdalino, a.g.e., s. 216.

⁹² Albrecht Berger, *Untersuchungen zu den Patria Konstantinopoleos*, Bonn 1988, s. 581.

⁹³ Wolfgang Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. Yüzyılın Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul*, çev. Ülker Sayın, İstanbul 2001, s. 225.

⁹⁴ Konstantinus Porphyrogenitii, *De cerimoniis: Aulæ Byzantinae*, ed. B.G. Niebuhr, Bonnæ 1829, s. 601.

⁹⁵ G.U.S. Corbett, "The building to the North of the Boukoleon harbour called the House of Justinian", *The Great Palace of the Byzantine Emperors*, 2nd report, ed. D. T. Rice, Edinburg 1958, s. 173.

⁹⁶ Anna Komnena, *Alexiad*, çev. Bilge Umar, İstanbul 1996, s. 97.

Çizim 3: Tayfun Öner-Byzantium 1200'den

Bu kemerlerin 1871 yılındaki demiryolu inşaatı sırasında kaybolmalarına karşın bahsedilen aslan heykelleri İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne götürülmüşlerdir.⁹⁷ (ÇİZİM 3)

Boukoleon limanı, imparatorun özellikle şehir içinde deniz yoluyla yaptığı seyahatlerde kolaylık sağlaması amacıyla doğrudan Büyük Saray'la bağlantılıydı. Bu küçük limanın mermer merdivenlerine ulaşmadan önce aslan, boğa, ayı ve devekuşu heykelleri görülmekteydi.⁹⁸ Ancak bu heykeller olasılıkla 1509 depreminin ardından yok olmuşlardır. Bunun bir kanıtı olarak 1532 yılında elçi olarak yollanan Pietro Zen'in tasvirleri söz konusudur. Zira Zen burada sadece aslan ve boğa heykellerini ayrıntılı biçimde anlatmaktadır.⁹⁹ Yakın zamanda bu liman ve sarayın olası cephe görüntüleri çizilmiştir. (ÇİZİM 4 a-b)

Yalnızca imparatorluk gemilerinin kullanmasına izin verilen küçük liman aynı zamanda önemli 1162'de gelen Selçuklu sultanı 2. Kılıçarslan ya da 1171'de gelen Kudüs kralı Amaury gibi yabancı konukların da vardıkları yerdirdi.¹⁰⁰

13. yüzyılın ikinci yarısında saray, kenti elinde bulunduran Latinlerce Aziz Mikhael adıyla anılan bir saray kilisesine dönüştürülmüştür.¹⁰¹ 14. yüzyıldan itibaren imparatorluk sarayı terk edilmiştir.¹⁰²

1871 yılındaki demiryolu inşaatı sebebiyle başlayan tahribat, 3 haziran 1912'deki yangın¹⁰³ ve

⁹⁷ Cyril Mango, "Constantinopolitana", *Jahrbuch des Deutschen Archaeologischen Instituts* 80 (1965), s. 318.

⁹⁸ Bryon Tsangadas, *The fortifications and defense of Constantinople*, New York 1980, s. 54.

⁹⁹ Alexander van Millingen, *The Walls of the City and Adjoining Historical Sites*, London 1899, s. 270.

¹⁰⁰ Wolfgang Müller-Wiener, *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul limanı*, çev. Erol Özbek, İstanbul 1998, s. 188 d.n. 33.

¹⁰¹ Wolfgang Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. yüzyılın başlarına kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul*, çev. Ülker Sayın, İstanbul 2001, s. 227.

¹⁰² Müller-Wiener, a.g.e., s. 228.

¹⁰³ Alfons Maria Schneider, "Brände in Konstantinopel", *Byzantinische Zeitschrift* 41 (1941), s. 401.

Çizim 4-a: Tayfun Öner-Byzantium 1200'den.

Çizim 4-b: Tayfun Öner-Byzantium 1200'den.

bunun ardından 1957’de başlayan sahil yolunun inşaatı¹⁰⁴ ile Boukoleon limanına ilişkin önemli bilgiler yok olmuştur.

Kaynakların değerlendirilmesi sonucuyla oluşturulmuş olan bu yazı sayıları artan arkeolojik kazılarla desteklenmesi durumunda şehir tarihi ve topografyası açısından çok önemli yeni bilgiler edinilmesini sağlayacaktır.

Ek

Çizim 1: İstanbul’un 4. yüzyıldaki olası görünümü (Cyril Mango, *Le Developpement Urbain de Constantinople (IVe-VIIe Siecles)*, 2. ed. Paris, 1990).

Çizim 2: 1000 yılı civarında İstanbul Haritası (Paul Magdalino, “Maritime Neighborhoods of Constantinople”, *Dumbarton Oaks Papers* 54 (2000)).

Çizim 3: Boukoleon Sarayı balkonu
(<http://www.arkeo3d.com/byzantium1200/boucoleon.HTML>-Tayfun Öner’den)

Çizim 4a: Boukoleon Sarayı genel
(<http://www.arkeo3d.com/byzantium1200/boucoleon.HTML>-Tayfun Öner’den)

Çizim 4b: Boukoleon Sarayı aslanlı
(<http://www.arkeo3d.com/byzantium1200/boucoleon.HTML>-Tayfun Öner’den)

---

¹⁰⁴ “Sirkeci-Florya sahil yolu”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. II, İstanbul 1994, s. 12.